

Laslo Vegel i Radmila Gikić Petrović

APSURDNA BORBA PROTIV ZABORAVA

Biografija Lasla Vegela zanimljiva je, između ostalog, po tome što često uz reči posao, knjige, nagrade ide reč prvi. Prvi od pisaca koristio je računar, prvi sa ovog podneblja dobio je Pulicerovu nagradu itd. Rođen je u Srbobranu (Sentomašu) 1941. godine, u poslednjoj ulici, na kraju varošice. Potom, 1956. godine, odlazi u Novi Sad, gde upisuje gimnaziju. Tokom šezdesetih godina objavljuje u *Új Simposion*-u roman u nastavcima. Bio je novinar, član redakcije *Polja*, *Új Simposion*-a, zagrebačkog *Prologa*. Glavni urednik novosadske Tribine mladih, urednik subotičkog kulturnog lista *Magyar Szó*, dramaturg Televizije Novi Sad, stalni pozorišni kritičar lista *Politika*, koordinator novosadske kancelarije „Fonda za otvoreno društvo“. Od 2002. godine živi od književnog rada.

Član je Društva lepe književnosti u Budimpešti, Srpskog PEN centra i Saveza novinara Mađarske.

Dobitnik je pregršt nagrada, među kojima su: Nagrada „Mladost“ za roman *Memoari jednog makroa*, „Ady Endre“ za književno stvaralaštvo, „Slobodna štampa“ za knjigu eseja *Odricanje i opstajanje*, „Déry Tibor“ za prozno stvaralaštvo, Nagrada „Jelenkor“ za knjigu *Eksteritorijum*, Zlatna povelja predsednika Republike Mađarske za celokupni književni rad, Knjiga godine u Mađarskoj za *Exterritorium*, Nagrada „Fúst Milan“ za prozno stvaralaštvo, kao i Februarska nagrada grada Novog Sada, zatim Nagrada „Pulicer“ u Mađarskoj, i najveća mađarska nagrada, Nagrada „Košut“, itd.

Radmila Gikić Petrović: *Iz Srbobrana ste u Novi Sad došli 1956. godine sa ocem, biciklom, i upisali Gimnaziju „Moša Pijade“. Kao dete socijalizma, zatečeni u novoj sredini. Kako je proticalo Vaše detinjstvo?*

Laslo Vegel: Odrastao sam u Srbobranu, u nacionalno mešovitom Zelenom sokaku. Tako sam kao dete sa lakoćom usvojio kulturu razlika. Život je u tom vremenu bio još veoma težak, ljudi su bili siromašni, ali je nada bila velika. Tačnije: pomešali su se strah i nada. Seljaci su dobili zemlju, ali je došla takozvana „obaveza“. Živeo se dvostruki život: znalo se o čemu se priča u porodičnom krugu i o čemu javno. Građani su defilovali na prvomajskim svečanostima, a posle su sanjali o iseljenju u Kanadu. Ali sve vreme doživljavao sam i naivni optimizam. Život se postepeno poboljšavao, kada sam 1956. godine upisao gimnaziju u Novom Sadu, ljudi moje ulice govorili su da će u Zeleni sokak uvesti vodovod, pa će se moći na kraju „ganga“ seoske kuće graditi kupatilo. To je bilo vreme od vlasti nametnuto, ali ipak rado prihvaćen optimizam. Sve ove nedoumice nekako su premostile moj odlazak u grad. Sa ocem sam biciklom doputovao u Novi Sad, on je posle više od dve decenije ponovo video taj grad. Prethodno je išao sa dedom, i on je gradio Banovinu, 1937/38. godine. Uvek sam sa strepnjom prolazio pored te zgrade, i prvi put sam zakoračio u nju posle 2000. godine. Novi Sad je za mene posle 1956. značio neku utehu: roditelji nisu uspeali da odu u Kanadu, ali bar sam ja stigao do Novog Sada. Grad je za mene značio jedan drugi život,

RED VOŽNJE

tako da mogu slobodno reći (ono što danas nije baš pomodno): i ja sam, kao i moji mnogi buntovni prijatelji, koji nisu uspeli da se pomire sa stvarnošću u kojoj su živeli, bio „Titov omladinac“.

R. G.: *U mladosti su Vam Stendalove knjige bile omiljena literatura, a već sa dolaskom u Novi Sad okrećete se Balzaku.*

L. V.: Možda se nisam sasvim precizno izrazio. U mladosti sam čitao Stendala, i to mi je do dana današnjeg ostala omiljena literatura. Kada sam bio osnovac, srbobranska bibliotekarka jednog mi je dana rekla da za mene nije više dečja literatura, nego da treba da čitam ozbiljne romane. Bibliotekarka je bila prava lepota, i ja sam sve češće išao kod nje da bih pozajmio „ozbiljne romane“. Odjednom sam se zaljubio u bibliotekarku i u književnost. Sve su knjige bile u bordo povezu, ja nisam ni znao ko je pisac tih romana. Tek u gimnaziji sam to shvatio. U Stendalovim romanima sam najbolje upoznao i nadu i poraz. Drama Žilijena Sorela može biti paradigmatična i danas. I mene su stalno mučile lepota nade i drama izgubljene iluzije, i posle šezdeset osme sam definitivno shvatio da sam osuđen na tu sizifovsku poziciju. Međutim, kasnije, pre svega posle urušavanja socijalizma, video sam da mi u stvari živimo u Balzakovo vreme, u vreme prvobitne akumulacije kapitala; lepota nade nestala je, ostale su samo gorke iluzije. Kao utehe! Kada sam se upisao u gimnaziju, morao sam da se naviknem na telefon, a danas živim sa hipernetom. Rođen sam u socijalizmu, u zreloj dobi sam preživeo jedan rat, a sada sam uglavljen u divlji ekspresni kapitalizam. Iz jedne protivrečnosti batrgao sam se u drugu. Menjali su se nazivi ulica, trgovi, i ljudi, i pogledi na svet. Video sam bedu ljudske sudbine, to nije „privilegija“ svake generacije. Mogu da kažem da moj životni put u tome liči na neki Geteov *Bildungsroman*, samo sa sve gorim konsekvencama. Mene kao romanopisca najviše interesuje ljudska sudbina, ali sve više dolazim do zaključka da nema više sudbina, postoji samo mimikrija i laž. Šta sam video? Nekadašnji partijski sekretari guraju se u prve redove u crkvama. Veliki titoisti postali su najžešći anti-titoisti i antikomunisti, noseći masku slobode. Kosmopoliti su preko noći postali veliki šovinisti. Decenijama sam potajno promišljao višepartijski sistem, a sada ga vidim u najgorem izdanju. Osamdeset sedme sam pisao jedan roman-traktat, *Ekhartov prsten*, u kome je reč o permanentnom građanskom hladnom ratu, koji izbija baš kada je ljudima vraćen vid. Naš etnički rat nastupio je sa uvođenjem demokratije. Na neki način vraćan nam je vid. Rat je prestao, i mi iznenada zažmurimo, jer smo iskusili da je bolje biti slep. Videli smo stvarnost, to jest suočavali smo se sa demokratijom, ali u našim dušama vladaju postiluzionističke: pustoš i praznina. Naša demokratija je prepuna krvavih mrlja. Ne želimo da se vratimo u prošlost, ali strahujemo pred novom prazninom budućnosti. Ne čudim se što je sve veći broj onih koji su se razočarali u pastire posttranzicione pustoši.

R. G.: *Posle završene gimnazije studirali ste mađarski jezik i književnost u Novom Sadu, a filozofiju u Beogradu. Kako pamтите to vreme kada se Jugoslavija otvarala prema Zapadu?*

L. V.: To je kraj pedesetih i počeci šezdesetih. Meni se činilo da duvaju prolećni vetrovi. Novi Sad je u duhovnom smislu bio živahan grad, koji je u tadašnjoj Jugoslaviji čuvao duhovnu ravnotežu. Postojao je časopis *Polja*, a Tribina mladih bila je poznata kao kritički forum; počeo je da izlazi i časopis *Uj Symposium*. Znam da je sve to bila neka vrsta rezervne

slobode, ali je ipak delovalo oslobađajuće. Uživao sam u podnošljivoj lakoći slobode. Otvaranje prema Zapadu za mene nije bilo političko pitanje nego kulturno. I do dana današnjeg ostalo je tako. A u eseju „Nach Berlin“ – posle pada Berlinskog zida – pisao sam i o snažnim traumama istočnoevropskog čoveka i o neokolonijalnom odnosu Zapada prema nama. Naravno, ima u tome i jedne vrste autokolonizacije, ne možemo kriviti samo Zapad. Povo-dom Tišme pisao sam o manjinskom čoveku kao o evropskom bastardu. Nisam pomislio na to da je otvaranje prema Zapadu u sukobu sa socijalizmom, niti da je to nešto jeretično. Čitao sam Kamija i Sartra. Kamijev *Stranac* bio je za mene veliki doživljaj, verovatno se tada budio u meni osećaj bezdomnosti. Ali dosta nejasno, maglovito buđenje započeto, pre svega, zbog jezika. Pišem i razmišljam na mađarskom jeziku, a taj jezik u mom rodnom mestu jeste bez domovine. To je izuzetno uzbudljiva i provokativna pozicija jezika. Decenijama kasnije, pročitavši knjigu Deleza i Gatarija o Kafki, pronašao sam i teoretski okvir moje jezičke bezdomnosti. Jevrej in Kafka stvarao je u Pragu na nemačkom jeziku, što znači da je imao jedan sasvim osobit svet i stil. Njegove rečenice su sasvim drugačije od pisaca koji su stvarali u Nemačkoj. Kafka je, po meni, predak manjinskog pisca. Ali sve kontroverze potiskivali su novi sveži vetrovi. Nisam imao vremena za skepticizam. U socijalizmu sam prepoznao, pre svega, jedno veliko otvaranje, da postoji neko poboljšanje, neki progres. Pa bio sam dete prosvetiteljstva, koje je moralo da veruje u progres, inače je život gubio smisao. Stigli su filmovi režisera francuskog novog talasa. Sartr, Kami, moderna američka proza. Odjednom su nam bili bliski stvarao ci američke bit generacije. Devojke su kupovale haljine u Trstu i bile su sve lepše i lepše. Zapad je za mene tada značio neku novu kulturnu avanturu, moj mali rezervat odjednom se otvorio, stvorene su nove perspektive, novi životni stil, i počeli smo se drugačije oblačiti, i govoriti drugim jezikom. Modernizacija je dala socijalizmu dušu.

R. G.: *Davne 1968. godine Aleksandar Tišma je pisao o Memoarima jednog makroa; 1970. ih je preveo. Roman je označio „među prvim modernim gradskim romanima iz Vojvodine“. Često ste šetali sa Tišmom, kakva su sećanja na njega?*

L. V.: Ja sam njemu mnogo zahvalan. On je voleo da šeta ulicama grada, voleo je da sedne na neku terasu; rekao bih: imao je neki diskretni i polemični lokalpatriotizam, bez trunke sentimentalnosti. On je posmatrao taj grad kao nekog junaka iz svog romana. Bez ikakvog sentimentalizma i romantičarskog lokalizma. Novi Sad treba da bude meren na evropskom kantar. Zavideo sam njegovom mudrom stoicizmu kada je govorio o nepravdi što su je činili prema njemu. I bilo je nepravdi, a mislim da je Novi Sad i danas dužan Tišmi. Stoički, znao je da se povuče, imao je gde, imao je veoma bogat unutrašnji svet, koji je diskretno skrivao. Ja sam bio malo nemirniji, on me je smirivao, i možda sam i nešto naučio od njega. A njegov tekst o romanu *Memoari jednog makroa* kao da je predvideo moj stvaralački put. Skoro u svim mojim romanima glavni je topos Novi Sad. Delom sam zbog njega ostao u Novom Sadu za vreme olovnih devedesetih. Tu sam doživeo rat u Hrvatskoj i u Bosni, i video sam da je moj Novi Sad prepun maskirnih uniformi, a lepe devojke šetale su na izgaženim štiklama, i masovno su se otvarale cvećarnice. Posle romana sam pisao i eseje o Novom Sadu; reč je o *Životu na rubu*, i o toj knjizi je Tišma napisao jednu kratku i tačnu belešku. Pre njegove smrti razgovarali smo na temu šta još nije napisano; ja sam pričao svoju priču, jer

je već u tom vremenu u meni sazrevala ideja *Neoplante* i *Balkanske leptice*. Tišma i Danilo Kiš pisali su o hladnim danima, o jevrejskoj strahoti, a nisu imali vremena da napišu šta se desilo posle toga, tj. 1944/45. godine, za vreme retorizije prema Mađarima i Nemcima. Zaokružio sam novosadski narativ. Tišma je u jednom tekstu najavio tu nameru, ali nije imao više vremena. Ja sam pisao i o tome, naravno, ne kao o političkoj istoriji, nego sam prikazao ljudske sudbine, i gorku sudbinu grada. Nastavio sam priču o srednjoevropskim traumama, o kojima su Tišma i Kiš pisali. One su se u međuvremenu permutirale, dobile su nove oblike, a neke su postale skrivene. Ili smo ih sakrili mi sami, ili vlast.

R. G.: *U navedenom romanu jedan junak je „otkrio logiku, zakon, slepilo modernih kamikaza, koje nemaju šta da dignu u vazduh“, a Mića Vujičić (NIN, 16. februar 2012), zaključuje da bismo se mogli i posle četiri decenije zapitati: zar sve to nije bilo jedno isto vreme.*

L. V.: Posle četiri decenije roman je objavljen na nemačkom jeziku, i kritičaru *Die Zeit*-a činilo se da je taj roman napisan upravo danas. Bojim se: danas je mnogo aktuelniji nego kada je napisan. Dok ima i malog bunta u novim generacijama, taj roman će biti aktuelan. Dok u starijim generacijama ima bola i osećaja stida, biće iskrena opomena o izdaji sopstvene mladosti. Najbolje bi bilo da ga očevi i sinovi zajedno čitaju, i da se posle svako za sebe, odvojeno, u velikoj tišini pogledaju u ogledalo.

R. G.: *Kroz Duplu ekspoziciju (1983) naslućujemo da je 1968. godina bila šansa za promene u zemlji. Da li mi, uistinu, stalno čekamo promene?*

L. V.: Da, to je bila prelomna tačka, posle toga, početkom sedamdesetih godina počelo je da sazreva sve ono što se dogodilo u devedesetim. Kolevka devedesete počela se ljuljati još početkom sedamdesetih. Društvo i država uplašili su se sopstvene budućnosti. Nisu prihvatili rizik i avanturu progresu, mada te stvari idu zajedno. Ako neko pročita moje romane, može da zaključi da ništa nije bilo slučajno. Početak „olovnih decenija“ su sedamdesete, samo što je u kulturi, u književnosti, u umetnosti to sporije ukorenjeno. *Dupla ekspozicija* je roman o toj tihoj, ponekad veseloj agoniji, ali i o izdajstvu moje generacije. Roman prikazuje šezdesetosmašku generaciju koja se odrekla svojih ideala ili iluzija. Pa, nažalost, mnogi šezdesetosmaši postali su barjaktari jogurt revolucije. Junaci mog romana bi da napravili jedan film o '41. godini, ali na kraju rezignirano priznaju da više ne mogu autentično stvarati. Sve je postalo manir, stilska euforija, to je vreme kada smo bili pred kapijom jedne vrste hermetične i konformističke avangarde. To je vreme pomirenja sa postojećim. Bekstvo u umetnosti, kako Gramši kaže – „stilski filigranizam“.

R. G.: *Slobodan Šnajder je u romanu Dupla ekspozicija otkrio „snažnu neomanirističku sklonost ka simetriji, ljubav za igru... obuzetost biti vremena, odnosno otvorenost za nju“. Da li je nostalgija uistinu važnija nego stvarnost?*

L. V.: Šnajder je lucidno primetio moju kritiku postmodernog *Weltanschauung*-a. Nisam protivnik postmodernizma, naročito u tom romanu ne, jer koristim iste ili slične modele. Osnova priče jeste jedna izmišljena priča, junaci romana su u stvari junaci jednog filma o 1941. godini. Njihova drama se razvija oko pitanja *kako* odigrati film. Međutim, po mom shvatanju, postmodernizam u našoj regiji opterećen je nizom protivrečnosti. Tragedija

našeg postmodernizma je u tome što je u žestoko ideologizovanom svetu želeo da bude neka vrsta antiideologije, i tako je zažmurio pred sopstvenim svetom. To je i slaba tačka srednjoistočne avangarde. Nije slučajno što Danilo Kiš nije sebe nazvao avangardistom. U sveopštem svetu raslojavanja, živimo u strogo centralizovanim državama, i sa nacionalno determinisanim homogenim vrednosnim sistemima. Postmodernizam bi značio radikalno dekomponovanu nacionalnu ideju, koja vodi ka postkosmopolitskom romanu, međutim, u našim postmodernim romanima susrećemo se sa homogenim nacionalnim svetovima, pa prema tome ipak se priznaje centar. Kakav je to „centralistički postmodernizam“?

R. G.: *U pogovoru za knjigu Odricanje i opstajanje (1986) Nikola Milošević pokušava da odredi Vaš književni rad: „Žanr Vegelove proze mogla bi biti takozvana ‘esejistika’, tj. onaj način književnog oblikovanja što prebiva na nesigurnoj i krhkoj granici koja deli nauku od umetnosti. Nedovoljno umetnički da bi bio roman ili priča, dovoljno umetnički da ne bi bio naučna rasprava, esej je po nečemu nalik kentauru ili sireni, neka vrsta ničije zemlje na mapi duha.“*

L. V.: Za mene je književni esej zaista istraživanje, ispitivanje i sebe i sveta, gde mi se pruža prilika da ispovedam sopstvene dileme. Tačno je definisao Nikola Milošević: moji eseji su mape duha, gde skitam, kao u nekom lavirintu. Nisam nikakav poklonik date stvarnosti, za mene je stvarnost haotična, enigmatična, i često liči na neku fantazmagoriju. Ona je zaista ničija zemlja, u kojoj tekst stvara neki red. Moji eseji istražuju moguće izlaze iz lavirinta, prema tome eseji su lutanja na ničijoj zemlji, na kojoj je pomoću teksta moguće stvoriti stvarni svet. Prvo beše haos, a posle roman. Pre svakog romana vršim ta esejistička istraživanja, da bih se suočio sa sopstvenim haotičnim spoznajama tog haotičnog sveta. Taj haos se sve više povećava, jer se vreme ubrzava, i nemamo vremena da odredimo gde smo i šta smo.

R. G.: *U knjizi kažete: „Nema ništa lepše nego živeti bez sumnje“ – da li to znači da, kao zatočenik esejističke orijentacije, koja je bitno traganje i nemir – možete „beznadežno da čeznete ka Apsolutnom“?*

L. V.: Često sam razmišljao o tome kako bi bilo sjajno živeti bez sumnje, živeti u svetu neuprljanih ideala, ali to bi značilo kraj romana. Možda su to uspeli neki pesnici... Ali u prozi postoji stalni sudar između autora i sveta. Ja to nazivam pisati pod diktaturom teksta. Često sam doživeo da nisam baš tačno napisao ono što sam nameravao, jer rečenice su me prisiljavale da idem do kraja, ili u nekom drugom pravcu. Konformističke rečenice su lažne. Privatno mogu da skrivam svoje ideale i mišljenje, ali ne smem da izdam svoje rečenice. Tekst i jezik su pravi diktatori. Rekao bih: estetski razlozi su me često uglavljivali u političku klopku. Pišući svoje romane, eseje, drame i dnevnike, odjednom sam primetio da jedna ili druga rečenica zvuče lažno, ali kada bih slušao logiku rečenice, upao bih sam u tu klopku.

R. G.: *Paraneza (1987) je, na neki način, spoj ova dva navedena romana, a sve tri knjige sačinjavaju Vašu „novosadsku trilogiju“. Paraneza „podjednako govori o hlađenju revolucionarnog zanosa starije, i o njegovom ugušivanju i iščeznuću u mladoj generaciji“ (Srba Ignjatović). Pisano tada, važi i sada?*

L. V.: Paranezom sam okončao ciklus svojih generacijskih romana. Ta istorija se, naravno, produžavala, ali više ne u formi generacijskih sukoba. U jednopartijskom sistemu generacijski

sukob bio je neka vrsta indikatora, pomoću kojeg su se mogli prikazati i drugi konflikti. Roman *Memoari jednog makroa* je priča o jednoj generaciji, koja prepoznaje da živi u svetu laži. Naknadno bi se moglo reći da je to bila podnošljiva laž, i da je paralelni život bio moguć. Junak romana beži na more, ipak traži svoju slobodu. Tada su za taj roman rekli da pripada redu „crnih romana“, da falsifikuje „našu stvarnost“, da je to lažni nonkonformizam. Ja bih pre rekao da je to bio roman nade. *Dupla ekspozicija* nije više roman nade. To je priča o dve generacije, u dva različita istorijska perioda, a *Paraneza* je, u stvari, priča o tri generacije. Prva generacija je ta stara komunistička, koja je pored svojih zabluda ipak imala ideale, osećala grižu savesti što ih je vlast otuđila od sopstvene mladosti. Suviše rano su postali komesari stvarnosti na štetu ideala. U njihovim životnim sudbinama već je upisan poraz državnog socijalizma. Levica je odjednom postala ili starmala ili sklerotična. Sledeća, druga generacija više nije imala ideale, pojavili su se tehnokrati vlasti, vlast je bila njihov mali kosmos u kojem su se kretali, ali unutar toga bili su veoma pragmatični. Ako je trebalo, bili su najveći oportunisti; ako je trebalo, bili su ultraradikalni komesari. Ponekad su popustili, ponekad su zaoštrili „ideološku borbu“, ali na kraju krajeva nisu ni imali ideologiju. Ideologija je bila samo simulacija u borbi za vlast. Dok je prvu generaciju mučila sopstvena revolucionarna prošlost, druga generacija se odrekla prošlosti da bi imala određene ruke u sadašnjosti. To je bila generacija socijalističkog malograđanskog konformizma, i njih je sledila heterogena treća generacija, zbunjena; junaci te generacije u mom romanu više ne znaju da li su komunisti ili nacionalisti, mogli bi biti i jedno i drugo. Oni bi da demonstriraju, ali ne znaju za šta i protiv čega. Roman je objavljen 1987. godine, nedugo posle došlo je do pada Berlinskog zida i propasti državnog socijalizma. Fikcija romana postala je stvarnost, ali mogu reći: u „epohi mitinga“, u probuđenoj etnoeuforiji upravo ta konfuzna generacija žrtvovana je u ratu „u kome nismo učestvovali“. Neki su bili žrtvovani, a neki su jedva čekali da ih žrtvuju.

R. G.: *Kami je zapisao: „Stvarnost je kao vatra – ne smemo joj se približiti jer ćemo izgoriti, ali ne smemo se ni mnogo udaljiti, jer ćemo se zamrznuti“, kao da je kredo Vaše angažovanosti i svakodnevnog beleženja. Da li ste se nekad opekli, i da li ste nešto mogli, a niste rekli?*

L. V.: Stvarnost je zaista vatra, ali sve više je skrivena vatra, koja nas iznenada proždere. Mi danas sve manje živimo u stvarnosti, a sve više u simulaciji stvarnosti; to je neki novi opijum za mase. U toj situaciji razmišljati o istini je veliki rizik. Nažalost, moram da priznam da nisam rekao sve što je trebalo, bar tako mislim naknadno. Razlozi su različiti. Ponekad sam neke stvari prećutao zato što sam se bojao da ću upasti u nesporazume koje nisam želeo. Ponekad sam se uzdržao da me ne bi svrstali na onu stranu u kojoj nisam želeo da budem. Ponekad sam ostao nem zbog straha. Ceo sam život proveo u vremenima koja su bila prepuna strahova. Ne znam ni za jednog književnika koji bi sve ono što je govorio privatno rekao javno. Nažalost, susretao sam mnoge ljude koji javno govore suprotno od onog što kažu privatno. Sve sam učinio da se bar to ne desi meni. Onda je bolje ćutati, ponekad i to ima puno značenja. Sa ovim izazovima najčešće se sretnem u svojim dnevnicima. Dnevnik iz sedamdesetih nikad nisam nigde objavio. A u poslednje vreme uvek naznačim da objavljujem samo fragmente dnevnika.

R. G.: *Život na rubu* (1992) je svojevrsni vodič kroz Novi Sad, gde su zapisani svi važniji lokaliteti u gradu. Oni su sada kao spomenik: poslastičarnica „Dornšteter“ (koja se spominje i u romanu Neoplanta), Riblja i Futoška pijaca, Trg slobode itd. Novi Sad je za Vas grad „u kome je teško, ali bez koga ne možete“. Knjigu ste posvetili Novom Sadu, onda kada je Vaš grad bio „ponižen i osramoćen“.

L. V.: Ove mini-eseje napisao sam krajem osamdesetih i početkom devedesetih, u tim prelomnim godinama svog grada. Toposi kao što „Dornšteter“ ili Trg slobode pojavili su se već mnogo ranije, tako, na primer, u *Duploj ekspoziciji*, ali neimenovano i u *Memoarima jednog makroa*. Specifičnost te knjige jeste što je to lament jednom vremenu, i memento jednom gradu. Novi Sad je u svojoj istoriji – sa izuzetkom između 1941. i 1944. godine – pripadao supranacionalnoj državi, pre Austrougarskoj monarhiji, a posle Jugoslaviji, koja je isto tako bila supranacionalna država. U tom vremenu Novi Sad je čuvao dunavsku ravnotežu, što nije bilo samo političko pitanje nego pre svega duhovno i kulturno. U vremenima kada sam pisao te eseje bilo je jasno da je ta istorija završena, da se dešava jedan prelom, i da će grad pripadati nacionalnoj državi, i jedna kultura, koja se razvijala više stotina godina, postaće nepotrebna, da ne kažem: sumnjivi višak. Nema više dunavske ravnoteže i Dunav pored Novog Sada postao je samo reka. Nema više snagu uticaja.

R. G.: *Tišma je, na neki način, prigovorio: „Očigledne su praznine, svedoče o činjenici da je Vegel pisao samo o onim mestima i zgradama, okupljalištima svake vrste, koji su odigrali neku ulogu u njegovom životu.“*

L. V.: Pripadam poslednjoj generaciji koja je socijalizovana u supranacionalnoj državi, tako da sam krah tog statusa doživeo u najboljim, možda, najplodnijim godinama. Kada bi sve trebalo sumirati, pojavio bi se novi diktat: trebalo je početi iznova. U tom smislu jeste to jedna veoma subjektivna i melanholična ljubavna ispovest o jednom gradu, i mojoj prošlosti. Tačno sam predosećao da će se raspasti jedna država, i nadao sam da će mi bar ostati jedan grad, pa sam tako sam sebe nazvao bezdomnim lokalpatriotom.

R. G.: *Da li je Evropa za Vas bila imaginarna, proizvod iluzija i nada, koju ste otkrili sa zakašnjenjem boravkom u Berlinu?*

L. V.: Ne pripadam onim kosmopolitama koji svoje korene nose u koferčiću, i kada ateriraju na nekom aerodromu, odmah osećaju da su kod kuće. Oni lako pronađu dom, ja ga više nemam. Lepo je pisao Jergović u romanu *Rod*: „Izvesnije je, međutim, da ja domovinu nemam.“ Zavidim kosmopolitama, ali ja imam strah od bezvremenosti i besprostornosti. Moje vreme i moj prostor jeste moja klopka, u kojoj pišem svoje romane. U početku moje književne karijere, radi se o počecima šezdesetih, Evropa je za mene značila jednu kulturu. U tom smislu ona je zaista bila imaginarna zemlja. Nisam vidovnjak, nisam ni pomislio na Evropsku uniju, ili na nešto slično. Evropa – to je za mene kultura. Nisam imao lično iskustvo o životu u Evropi; u nekim evropskim gradovima nastupao sam na književnim večerima, ali je to ličilo na neku prijatnu ekskurziju. Tek 2004. sam duže vreme, šest meseci, boravio u Švajcarskoj, a posle 2006. dve godine u Berlinu, kada sam upoznao život na Zapadu. Ne bih rekao da sam izgubio iluzije, jer ih nisam ni imao, naime ta književna dela, koja su uticala na mene, bila su kritična prema zapadnom svetu. Međutim, boravak u Evropi bio je

prilika da više upoznam sopstveni svet, i Balkan i Srednju Evropu. Potrebna mi jedna distanca da zagledam sopstveni svet. Tako sam se u jednom eseju baš na Mediteranu, na obali Jadranskog mora, suočio sa tim da sam ja Srednjoevropejac. Bilo je to još u vremenu kada se malo govorilo o Srednjoj Evropi, odmah nakon Kunderinog eseja o Srednjoj Evropi. U Srbiji je tada bilo neprijatno govoriti o Srednjoj Evropi. Kundera smatra da su Srednju Evropu oteli Rusi; ja nisam tako razmišljao, više sam verovao da su je proneverile male nacije koje žive na tom prostoru, koje imaju dve velike traume: prva je trauma sopstvena veličina, a druga je infantilni odnos prema Zapadu. Prividno to su suprotne ideje, ali su se u toj regiji prožimale. Ove nacije mrze evropske velesile, a pre svega Nemce, jer navodno one su krive za sve, ali nisu sposobne ni da upoznaju sopstvene komšije. U ovim prostorima je najveća nepoznanica ili, što je još gore, najveći neprijatelj – komšija. Naše književne vrednosti uzajamno cenimo preko francuskog ili nemačkog posredovanja. Ako Francuzi kažu za jednog srpskog pisca da je odličan, onda mi Mađari odmah klimamo glavom. Ako Nemci kažu da je jedan mađarski pisac zaista vredan, onda Srbi klimaju glavom. A zapadni šund više hara kod nas nego na Zapadu. Kod nas „ljubavne romane“ pišu u stilu zapadnih ljubavnih romana, i to publika rado prihvata. Iz toga se rađa taj otrovni mazohizam malih srednjoevropskih i balkanskih nacija. Sreća se završava u Beču, a posle sleduje prokletstvo na prokletstvo, rekao je jednom Sioran, a dodao bih da smo mi kovači sopstvenog prokletstva. Ne čudim se Gombroviču, koji je jednom priznao da mi pripadamo Istoku, a zapadna kultura na nama je kao cveće na ovčijoj koži. To se vidi i po tome kako mi u Srednjoistočnoj Evropi i na Balkanu, imitirajući Zapad, stvaramo naš divlji kapitalizam. U poslednjem delu romana *Balkanska lepotica ili Šlemilovo kopile* suočio sam se sa tim problemom, i mogu da kažem da je Balzac imao lak posao. Rađanje zapadnog kapitalizma desilo se u kolevci prosvetiteljstva, bilo je karaktera, ljudskih sudbina, živeli su ljudi sa vizijama. I oni su bili lopovi i korupcionaši, ali su bar imali istorijsku dimenziju. A šta je kod nas? Periferijski kapitalizam je smešan, bedan i histeričan. Postoje korupcionaši i lopovi povezani sa dnevnim politikom, to samo po sebi mene ne interesuje, ali oni deluju u istorijskom vakuumu, u duhovnom vakuumu kapitalizma. Pa ima mnogo grlatih nacionalista, ali ne rađa se prava, obnoviteljska, moderna nacionalna ideja. Hoću da kažem da se mi prividno približavamo Evropi, ali u stvarnosti se udaljavamo od nje, pre svega u kulturnom smislu.

R. G.: *Dnevnički zapisi Vitgenštajnov razboj (1994) jesu zapisi o početku ratova u Hrvatskoj i Bosni. Od aprila 2000. ponovo pišete dnevnik. Vi ste svedok jednog vremena koje brzo zaboravljamo.*

L. V.: Moram ponovo da se vratim na fenomen dnevnika. Svaka vlast vodi rat protiv sećanja, da bi se stvorio prazan prostor, u kojem izgrađuje novu prošlost po sopstvenoj meri. Mi danas trgujemo prošlošću, kao što trgujemo ulaskom i izlaskom iz jedne partije u drugu. Prošlost je danas na rasprodaji, može se lako trgovati njome. Svaka vlast hoće da nametne sopstvenu imaginarnu prošlost, iz toga se rađa slatka zaboravnost, ta lukava amnezija je veliki neprijatelj dnevnika kao žanra. U poslednjim decenijama najviše problema i nespozuma sam imao upravo zbog dnevnika, koji javno vodim od 1990. godine. Prvi problem je što su te dnevnike čitali preko dnevno-političkih naočara, a dnevnik je mnogo više nego dnevna politika. Neka vrsta antipolitike. Samoispitivanje. Istraživanje. Lutanje. O dnevnoj

politici neka pišu političari u svojim memoarima, ako imaju šta da kažu. Dnevnik je, međutim, ipak priča o sudbini tajanstvenog heroja, koji se zove savremena epoha. Sopstveno vreme – to je najveća nepoznanica za dnevnikopisca. Svaki dan je uočen neki trag, svaka rečenica je rizično lutanje. Dnevnik – to je apsurdna borba protiv zaborava.

R. G.: *Za istu knjigu dobili ste, među prvima sa ovog podneblja, Pulicerovu nagradu, i za knjigu Ispisivanje vremena, u međuvremenu (2000–2002, 2003). Šta je za Vas u tom trenutku značila Pulicerova nagrada?*

L. V.: Lagao bih ako bih rekao da mi nagrade ne znače ništa, ili slične banalnosti. Za mene je nagrada neka uteha. Uvek sam znao da pisati znači biti osuđen na samoću, a nagrada daje šansu da bar za nekoliko dana uživam u prividu da sam iskoračio iz samoće, i pomislim da je, možda, ipak vredelo baviti se ovim poslom, koji danas nije na ceni, jer kultura je danas u našem društvu potpuno degradirana. Pulicerova nagrada mi je draga baš zato što sam je dobio za dnevnike. Nju najčešće dobijaju istraživački novinari, sjajni, odvažni i hrabri kolumnisti, a moji eseji su samo neka lutanja, traganja...

R. G.: *Vi ste među retkim piscima koji svakodnevno beleže dnevne događaje, razmišljanja. Šta Vama znači to upisivanje, dokument za buduća pokolenja, ili samorazgovor?*

L. V.: Ne mislim na buduće generacije. Ne isključujem mogućnost da će one čitati te dokumentarne zabeleške – ako će ih uopšte čitati – kao čistu fantazmagoriju. Ili kao književnost. Za mene je pak vođenje dnevnika samorazgovor. Mučan monolog. Održavanje duhovne kondicije i mentalne higijene. Uzbudljivo mi je pročitati te zabeleške iz „davnih dana“, jer potrebno je da prođe određeno vreme „sazrevanja“ da bi dnevnici dobili književnu patinu.

R. G.: *Dug naziv za roman Velika srednjo-istočno-evropska gozba stupa u pikarski roman (1996), u kome je reč, na neki način, pitanje života i kulture na margini, na granici. Kako se može preći granica i vratiti dostojanstvo kulturi?*

L. V.: Taj roman sam napisao „suviše rano“. On je jedna groteskna priča o tranziciji, koja se završava u nacionalnoj bahanaliji. U romanu postoji jedna scena u kojoj akteri postmoderne gozbe u svečanoj sali jure od zida do zida sa nacionalnim zastavama i takmiče se ko ima veću zastavu. Tu smo stigli. Nadali smo se da će granice nestati, ali to je samo privid. Čovek je danas kontrolisan više nego ikad. Probudila se žudnja za Vođom i za diktaturom. Duvaju vetrovi retroromantizma. Nevidljive granice su moćnije nego ikad. Sa izvesnom ironijom govorim o postmodernim vremenima, kao da sam osetio da će kratku liberalnu euforiju naslediti retradicionalizam, etnocentrični mesijanizam, i doba strahova. Mi živimo zaista u vremenu strahova, terorizam je samo jedan simptom toga; strahujemo od budućnosti, od globalizma, od sebe, od nereda i anarhije, pa i od kulture.

R. G.: *Da li je za Vas multikulturalnost drama modernog identiteta u postmodernoj epohi, kada se gubi svaki centar?*

L. V.: Sama ideja multikulturalizma je anticentralistička. Ona po prirodi odbija centar, koji uvek želi homogenizaciju. Multikulturalizam je kod nas postao politička „moda“ u centra-

lističkom ambijentu, ispod šinjela centralističke države i kulturne tradicije, i zbog toga je on dosta groteskan. Postao je i neka vrsta karikature, desert posle političkih banketa, obična politička fraza, tako da danas dosta suzdržano izgovaram taj termin. Međutim, stvar je mnogo ozbiljnija, danas su ljudi suočeni sa gubljenjem starih formi identiteta i tragaju za novim. Tu pripada i pitanje nacionalnog identiteta. I nacionalizam se ispraznio, jer su i nacije u krizi. Sve je vidljivije da se tradicionalni pojam nacionalnog identiteta gubi, ali to ne znači da treba da se izgubi, nego bi bilo dobro kada bi se obnavljao. Šta je nacionalni identitet u 21. veku? Meni bi bilo veoma žao kada bi se nacionalni identitet gubio u kreativnosti. Jednom je jedan filozof rekao: „Pre svega sam čovek, a posle Francuz.“ To je tačno, ali ne postoji apstraktni čovek, nego Nemač, Francuz, Grk, Šveđanin, Srbin ili Mađar. Te stvari idu zajedno, za mene nisu u konfliktu. Uživam u šarenilu, hibridnom svetu, u heterokosmosu.

R. G.: *Bezdomni eseji (2002) imaju u osnovi pitanje bilingvalnosti. Sve što postoji, za Vas, ima dva imena u bogatstvu jezika. A šta za Vas znači govoriti, misliti i pisati na dva jezika?*

L. V.: Ta moja knjiga malo je poznata, i u njoj sam se mučio upravo sa tim problemima. Kako primećujem, upravo ti problemi su sve više na dnevnom redu. Bilingvizam, za mene, naravno, ne znači samo znanje jezika, nego živeti u više svetova, u više kultura. To znači prihvatiti složeniji svet, složenije ljudske sudbine. Ne bih govorio o političkoj strani ovog položaja, to je suviše plitko, i najmanje me interesuje, nego o udvostručenom svetu, o svetu koji relativizuje vrednosne sisteme, ali proizvodi i nove dileme, i stvara situacije kada je čovek u sukobu sa samim sobom. Ima nečeg faustovskog u tome, jer čovek ima više duša. Možda zbog toga što svugde pripada, ne pripada nigde. Često pišem o ničijoj zemlji, pa to je domovina ljudi koji imaju više duša. Često se noćima pitam, kada šetam po Novom Sadu, da li je to moj grad ili sam ja sve to izmislio, pa sam stanovnik jednog imaginarnog grada.

R. G.: *Roman Eksteritorijum (2002) objavljen je i na nemačkom jeziku, pisan odmah nakon NATO bombardovanja. Knjiga je na neki način obračun sa samim sobom, gde promišljate svoj život „na ničijoj zemlji, moje izgubljene ideale, nepotrebne zablude“.*

L. V.: U *Eksteritorijumu* NATO bombardovanje je samo povod. Taj roman nosi u sebi i neki intelektualni dokumentarizam. Konačno sam shvatio da moram da sagledam svoj „prošli život“, svoje zablude, kao i zablude društva u kome sam odrastao. Morao sam shvatiti da se svet, moj svet, urušio. Naravno, ta svakodnevnica, u kojoj sam pisao – da kažem: u dokumentarnom romanu – nužno je obeležila fakturu te knjige. Skoro jednu deceniju živeo sam u blizini ratova, i odjednom sam na svojoj koži osetio dah rata. Rata, koji je nevidljiv, u kojem su se pomešale sve dimenzije. Nije se moglo znati gde i šta će se desiti. Život ipak teče obično, kao da se ne ništa ne događa, ali odjednom shvatite da svakog trenutka možete biti žrtva. Ali ratni dani su bili samo kontekst, taj roman je, na kraju krajeva, ipak obračun sa samim sobom.

R. G.: *U Ispisivanju vremena, u međuvremenu (dnevničke beleške), 2000–2002, obuhvatili ste prelomne godine u našoj istoriji. A šta je sa preostalim godinama? Jesu li još u rukopisu?*

L. V.: Sa budimpeštanskim izdavačem imam ugovor da se izdaju moja prozna dela i esejistika. Mislilo sam da te dnevnik na mađarskom jeziku treba izdati baš u Novom Sadu.

Prva dva toma *Ispisivanja vremena* u međuvremenu izdao je nedeljnik *Čaladi ker*, ali taj nedeljnik na mađarskom jeziku ne dobija nikakvu pomoć ni od srpske ni od mađarske države, jer je on nezavisan, i nije pod ingerencijom Mađarskog nacionalnog saveta. A na manjinskom tržištu nema ni reklama, i mada je najtiražniji list na mađarskom jeziku, on jedva preživljava. Nemam obraza da tražim da nastave izdavanje. Objavljeni dnevnicima imali su dobar odjek u Budimpešti, pa Pulicerova nagrada svedoči o tome, ali još pet tomova dnevnika čeka na izdavanje na mađarskom jeziku. To je zaista dokument vremena na granici Balkana i Srednje Evrope. Dunavska hronika. Pre tri godine predložio sam novosadskom *Forumu* da postepeno izdaje dnevnik, ali do dana današnjeg nema odgovora. Ta kuća inače ima izuzetno dobre uslove, jer o njima brinu Nacionalni savet Mađara, Republika Srbija i Pokrajinska vlada. To je moja vojvođanska i novosadska sudbina. Znače, danas je u Novom Sadu najteže biti Novosađanin, a u Vojvodini najteže je biti Vojvođanin. Tada su u Pokrajini vladale demokrate, i njihova stručna komisija smatrala je da dnevnicima nagrađeni Pulicerovom nagradom nisu za izdavanje.

R. G.: *U novoj knjizi Ispaštanje ili priče iz donjih predela, pišete i o identitetu: „Govore tvojim jezikom, ali stidiš se da pred njima otkriješ svoj identitet.“ Da li postoji odgovor ili, i nakon ove knjige, ostaje otvoreno pitanje?*

L. V.: *Ispaštanje ili priča iz donjih predela jeste roman o Evropi, kao što je Neoplanta ili Obećana zemlja roman o gradu, a Balkanska lepatica ili Šlemilovo kopile roman o (nepostojećoj) porodici. A kada kažemo Evropa, nužno pomislimo na identitet. U nacionalnim državama identitet – pre svega, mislim na nacionalni, religiozni ili klasni – lakše je identifikovati; postoje „mi“ i „oni“. U evropskom prostoru to je mnogo teže: ko su ti „mi“ i ko su „oni“? Ako je teže definisati identitet, onda on postaje eksplozivan. Sama složenost stvara konfliktne situacije. Danas, u vreme globalizma, evropski čovek više ne može da sačuva stare kanone identiteta, ali još nije definisao nove. Živi u nekom identitetskom vakuumu, međuprostoru, i identitetskoj krizi. On je u stanju „identitetske migracije“, kako je Vladislava Gordić Petković definisala neke moje junake. Nije čudo što je došlo do prave eksplozije identitetskih narativa. Identitet je danas na prelaznom putu, a nismo sigurni gde će se ustanoviti. Mislim da je on velika vrednost, ali može biti i štetočina. Nažalost, danas sve više uzima maha identitetska mržnja.*

R. G.: *Prvi put ste bili u Berlinu 1988. godine, kada je još postojao Berlinski zid. A kad je srušen, ni tada, „to nije bitno uticalo na promenu tokova Vaše istorije“.*

L. V.: *Sam Berlin je za mene bio veliko iskustvo, ne samo zbog toga što sam upoznao jednu drugu kulturnu svakodnevicu, ne samo što su moji horizonti postali širi, nego i zbog toga što sam „pobegao“ od ove vojvođanske kulturne atmosfere. Provincijalizam je podmukla stvar, kao virus neprimetno se uvuče u čoveka. On često postaje duhovna hrana samozadovoljstva. Bekstvo je često veoma kreativno.*

R. G.: *Zanimljiv lik u romanu je izvesni Titov miljenik, pukovnik, koji je živeo samotno u jednoj švapskoj kući. Nakon što je nemački zarobljenik, koga je on čuvao, skočio u provaliju, postavljate vrlo zanimljivo pitanje: o nemačkoj časti?*

L. V.: Jeste, jedan segment malo nijansirano govori o nemačkoj vojsci. Nisu svi vojnici, pa ni oficiri, bili fašisti. Taj nemački oficir smatrao je da je Hitler običan seljački mangup, ali ga je služio. Radi se o tipičnim intimnim konfliktima na putu, koji bih naslovio kao demokratski put ka fašizmu. Naravno, to je i velika istorijska opomena, naročito danas, kada vidimo da je demokratija u krizi. Nemački fašizam izrodio se iz kriza demokratije. Dostični nemački oficir bacio se u provaliju, jer nije hteo da bude niti zarobljenik komunista, niti je želeo da ostane veran Hitleru i sačeka razmenu zarobljenika. A drugi mladi Nemačkinja tog romana, saznajući vest o rušenju Berlinskog zida, počeo je da plače i izgovara reč *Sühne* – tj. ispaštanje. Njegov otac služio je u Hitlerovoj vojsci, a on je uzeo jednu lepoticu Srkinju za suprugu. Njen otac, bivši partizan, puškom je dočekao mladoženju, jer nije hteo Nemca za zeta. A njegova verenica rekla je da otac ima pravo, ali da bi se ona ponovo udala za tog Nemca. A Titov miljenik, bivši partizan koga spominjete, jeste svedok samoubistva socijalizma. Na drumovima Evrope putuju gastarbajteri koji nisu sigurni gde im je domovina. Tamo – kažu – gde će biti sahranjeni. Ali oni i ne znaju gde će biti njihov grob. Znate, nekad su ljudi znali gde je porodični grob, danas ništa više nije sigurno. To je suština priče o identitetu.

R. G.: *U romanu je zanimljiva priča o mogućem susretu sa Klaudijom Magrisom, u Trstu. A da ste imali prilike da ga uistinu sretnete i razgovarate, šta biste ga pitali, o čemu biste razgovarali?*

L. V.: Magris je sa oduševljenjem pisao o tršćanskoj kafani „San Marko“, gde – kako je napisao – vlada pravi srednjoevropski duh. Konobari su nalik onima u Beču. Nose bele rukavice. A narator romana slučajno je naišao u istu kafanu, sa najlon kesama, u kojima su bile farmerke, koje je kupio na tršćanskoj pijaci „Ponto Rosso“. Konobar ga na ulazu upita nešto na italijanskom, na to je narator odgovorio na srpskom. Konobar je uzvratio na srpskom i dobronamerno posavetovao zemljaka: bolje da ovde ne pije kafu, za tu cenu može da kupi još farmerki na „Ponto Rosu“. Sa Magrisom nisam imao prilike da razgovaram, mada mi je on napisao jedno pismo povodom romana *Eksteritorijum*. Posle toga sam hteo da ga potražim u kafani „San Marko“, ali konobari su rekli da još nije stigao, dolazi svaki dan, ima svoj sto, tamo ga čeka i njegova pošta. Nisam imao vremena, morao sam da putujem dalje, ali bih sigurno hteo da čujem ponešto o srednjoevropskim iluzijama. I o mojim – i o njegovim. Da li još uopšte postoji ili je to samo jedna retroaktivna kulturna fikcija?

R. G.: *Kod nas je malo poznat podatak o masovnim grobnicama bačvanskih Mađara i Nemaca. Zašto je o njima bilo strogo zabranjeno govoriti?*

L. V.: To je deo naše krvave istorije, koja je dugi niz godina bila stroga tabu tema, jer nikako se nije mogla smestiti u ideološke stereotipe. Naravno, to je „nastavak hladnih dana“, ali je imao čudnu formu. Poznato je da su partizani vršili odmazdu nad ideološkim neprijateljima, ali masovne grobnice, retorizije prema bačvanskim Mađarima suštinski se razlikuju od toga. To nije bila ideološka odmazda, nego etnička; to je bio partizanski nacionalizam, o kojem neće da čuju ni današnji glasni antikomunisti. Pre nekoliko godina Parlament Srbije izdao je deklaraciju u kojoj priznaje zločin, sve je to u redu, ali ipak do dana današnjeg to je neka apokrifna priča. Pisao sam o njoj u esejima, a u *Eksteritorijumu* sam ispričao da to nije bilo samo zabranjeno od strane socijalističke vlasti, nego je bilo tabu tema i u mađarskim porodicama. Meni je majka neposredno pred smrt, za vreme NATO bombardovanja,

pričala o masovnim grobnicama, i o tome gde su, po njenom znanju, zakopani neki članovi naše obitelji. Pitao sam tada zašto mi to nije pričala ranije; ona je odgovorila da nije htela da pokvari moj život. Jer i samo znanje o tome već je opasno. A onda sam je pitao da li je o tome pričala sa mojim pokojnim ocem. Ona je priznala da ni sa njim ni reči nije izmenila o tome posle 1945. godine. Njihov brak je bio idealan, ali i u spavaćoj sobi su znali o čemu se ne sme pričati. U delu *Neoplanta ili Obećana zemlja* ponovo se pojavljuje ta scena, kada Srbin treba da ubije svoje najbolje prijatelje, sa kojima je zajedno služio u Hortijevoj vojsci. Grčka drama, zar ne? Tako ja osluškujem istoriju, i užasavam se kad jedna ili druga strana gleda u tome neki novi „demokratski“ etnobiznis.

R. G.: „*Mogao sam samo da naslutim da ću, bude li se raspala Jugoslavija – ostati bez domovine.*“ I šta sada reći?

L. V.: U moje kulturno nasleđe spada i austrijska literatura, koja je stvorena posle raspada Austrougarske monarhije. Mislim na Jozefa Rota ili Muzila. Ali tu je i Franc Teodor Čokor, čiju je dramu *24. novembar 1918.* dalekovido citirao i Danilo Kiš. Drama pokazuje poslednje dane raspada, kada umre jedan oficir, i na njegovoj sahrani oficiri bacaju grudve zemlje. Austrijanac baca grudvu i kaže: zemlja austrijska. Mađar, Čeh itd. bacaju parče zemlje i kažu: to je zemlja Mađarske, Češke itd. A oficir jevrejskog porekla baca zemlju i kaže: zemlja Austrougarske. Šta da kaže jedan Jevrej? I ja sam sebe pitao: šta da kaže jedan manjinac na samrti Jugoslavije. I onda sam sebe nazvao bezdomnim lokalpatriotom. Raspala se jedna država, a meni je ostao jedan grad: Novi Sad. A postepeno je i Novi Sad izgubio svoj vekovni status. Grad se vekovima razvijao u višenacionalnim državama, on je i kao takav osnovan, tako se rodio. Bila je to Monarhija, a posle Jugoslavija. Odjednom, Novi Sad se našao u nacionalnoj državi; to je sasvim drugi status. Nije to nikakva romantična nostalgija, pa evo Muzil je govorio sa snažnom ironijskom distancom o Monarhiji; ni ja nisam neki jugonostalgicar, toga sam se odrekao još početkom rata, kada su borna kola jurila prema Vukovaru. Ako tako treba braniti Jugoslaviju, onda ona ne treba više da postoji, mislio sam.

R. G.: „*Deca viših partijskih funkcionera studirala su na zapadnim univerzitetima, pa su mogla dozvoliti sebi da se oblače po poslednjoj pariskoj i rimskoj modi. Doktori književnih nauka citirali su zapadne teoretičare, a intelektualci su sve češće aludirali na zapadnu demokratiju. U potaji smo koketovali s njom, ali bili smo zadovoljni i s malo većom demokratijom. Bili smo uvereni da to dvoje može jedno s drugim.*“

L. V.: To je bilo moje stanje duha u dugoročnoj, pomalo histeričnoj agoniji Jugoslavije. Nešto sam pisao o tome u romanu *Paraneza*. Stara partizanska generacija upala je u svoje moralne klopke; njihova buntovnička mladost i stvarnost čiji su čuvari bili nisu se mogli usaglasiti. Postali su robovi sopstvene vlasti. Njih je nasledila nova elita, srednja generacija, koja se brinula samo o tome kako da sačuva vlast. Nije imala moralne skrupule partizanske generacije, niti je imala više ikakve ideje; vremena su se menjala, i ona nije imala snage da stvori nove; jednostavno, potrošila je sve titovske resurse. Proizvodila je samo jugoslovenski vakuum, u koji je upala nova mlada generacija, koja više nije ni znala šta je komunista ili nacionalista. Bio je to mučan put, građani su ipak verovali u neku „demokratizaciju“. Sada su svi mudri, kažu da su znali da će doći do raspada i do ratova. Ne spadam među te

mudrace. Verovao sam da ipak ima izlaza. Ne do poslednjeg časa, ali bar do pretposlednjeg. Ličilo je to na scenu iz Muzilovog romana *Čovek bez svojstva* kada akteri na terasi hotela „Provalija“ piju šampanjac. Na terasi tog hotela, koji se zvao „Jugoslavija“, nisam šampanjac pio, nego sam čitao sjajne knjige, gledao odlične pozorišne predstave, verovao sam da je nemoguće da sve to nestane. Kultura skriva stvarnost i ona pre raspada zablislala je. Naravno, neki književnici su se priključili političarima koji su kovali novu stvarnost, a ja sam na to gledao kao na izdaju intelektualaca. Nije to samo neki lični osećaj. Niče je imao pravo: u dubokoj političkoj krizi, u političkom raspadu, rađaju se velike kulture. A u vremenu pre raspada Jugoslavije ovde je iznedrena velika evropska kultura. U ratu ni ona nije proćerdana, i ja sam deo te proćerdane generacije, na koju sa omalovažavanjem gledaju nove japi generacije. Jedan američki pisac rekao je da se radi o usranim generacijama, koje umeju vešto da se prilagode svakom sistemu.

R. G.: „*Ko bi i pomislio da nam se kapitalizam prišunjava u kamuflažnoj uniformi, naoružan do zuba?*“

L. V.: Kraj romana *Balkanska lepotica ili Šlemilovo kopile* priča i o tome kako su kamuflažne uniforme zamenile „Versače“ odela. U knjizi *Ispaštanje ili priča o donjim krajevima* već sam naznačio i scene o samoubistvu socijalizma. Nije trebalo rušiti sistem, on se urušio, a slavljeničku odu o ulozi „antikomunističke opozicije“, „herojstvo rušenja“, ispevali su poltroni ili funkcioneri socijalizma koji su se dobro snašli ispod ruševina. Odjednom je cela zemlja postala zemlja bivših opozicionara. Ironišemo o preletačima, ali nije to neka nova pojava, bila je masovna već posle samoubistva socijalizma. Tako da se ne bih hvalio nekim svojim opozicijskim delovanjem, neću nikakvo mesto u galeriji samozvanih junaka ispod ruševina socijalizma. Štaviše, u istoj knjizi priložio sam jedan esej, „What is Yugoslavia“, u kojem sam dotaknuo problem što nemamo Antigonu, koja bi dostojanstveno sahranila leš koji se zove socijalizam. Vredi pročitati Sartrovu dramu *Muve*, pa da prepoznamo u kakvom svetu živimo. Oko nas bazdi taj leš do dana današnjeg. U svojim generacijskim romanima opisao sam svoju epohu, koja je danas postala neka apokrifna istorija, koja nam ne da mira. U takvoj stvarnosti pišem dnevničke zabeleške već više decenija, u veri da će dnevnici biti žanr budućnosti. Mi danas živimo u vremenu ogromnog političkog marketinga i stalnog straha od budućnosti, živimo u prividu promena, jer sve je zamrznuto, i ja sam u toj situaciji samo angažovana lutilica, koja traži istinu.

R. G.: *Dobitnik ste i Februarske nagrade grada Novog Sada (2003), baš na Vaš rođendan, 1. februara. Tada ste uveravali sebe da to nije slučajnost, nego sudbina.*

L. V.: Da, rođen sam 1. februara. Ja sam taj dan, rođendan moj i Novog Sada, slavio zajedno, i tada kada se još zvanično nije slavilo. Uvek bih tog dana prošetao Dunavskom ulicom, najstarijom ulicom svoga grada.

R. G.: *Poslastičarnica „Dornšteter-Moskva-Zagreb-Atina“, a Vi i Tišma ste predložili da se vrati prvobitno ime. (U Beogradu ime hotela „Moskva“ nije se menjalo, na primer). I? I dalje smo u „Atini“, a ne u „Dornšteter“ poslastičarnici?*

L. V.: Priča o „Dornšteter“ poslastičarnici, u stvari, reprezentuje kratku istoriju Novog Sada. Ona je osnovana 1912. godine, i dobila naziv po vlasniku: Dornšteter. Između dva rata zadržala

je staro ime, bila prava građanska kafana. Dornšteter je, po mojoj viziji, hteo da stvori neku bečku atmosferu. U tim godinama u Novom Sadu vladao je neki zloslutni optimizam. Kada su uveli tramvaj, gradski oci su rekli da ćemo sustići i prestići Budimpeštu. Nije to bez osnova, jer je Novi Sad, posle Budimpešte, bio grad koji se najbrže razvijao u tadašnjoj Ugarskoj. Posle 1945. godine komunisti, tj. gradski oci, mislili su da će Novi Sad biti ponosan ako gradska kafana dobije ime „Moskva“. Posle Informbiroa projugoslovenski gradski oci rekli su: kakav skandal, imamo mi i bliži bratski grad, a to je Zagreb. Ali došlo je do rata sa Hrvatskom. Kakav skandal – ponovili su antikomunistički gradski oci – pa ne može to tako, i „Dornšteter“ je dobio novo ime, a to je „Atina“. Pretpostavljam zbog toga što su mislili da je vera večna. Jednom sam šetao sa Đerđom Konradom u Beogradu; on pogleda na hotel „Moskvu“. Da li se uvek zvala „Moskva“?, pitao je. Da, odgovorio sam. I shvatio sam šta je razlika između Novog Sada i Beograda. Zbog te razlike, Tišmin i moj predlog nije prihvaćen. Novi Sad je umesto Beča izabrao Atinu. Od tada taj kanon važi. A „Dornšteter“ se povukao u moje romane.

R. G.: *Kažete da je Novi Sad, umesto grada kulture, postao najopasniji grad u Srbiji.*

L. V.: Novi Sad je za dve decenije postao velegrad, tako što se naglo povećao broj stanovnika i promenjen je njihov sastav. Za tu ulogu nije bio pripremljen, nije se desilo postepeno, pa naravno da je to proizvodilo jednu riskantnu situaciju. Izgubio se stari identitet, a nije se stvorio novi. Ne zna se tačno čiji je to grad. Političke partije se bore za vlast, što je u redu, u svim gradovima u Evropi to se odvija, ali u svakom ozbiljnom gradu duh i kultura važniji su nego vlast i politika. Kažem to jer verujem da se postratovski problemi grada ne mogu rešavati samo policijom i pendrekom. To je pitanje gradske kulture. Novi Sad je uvek imao garnituru koja vlada, ali bilo je malo ljudi koji su formirali duhovnost grada. Ako ih je i bilo, oni su bili marginalizovani. Pitanje duha i vlasti danas je potpuno odvojeno. Znaite, značajni gradonačelnici svakog grada, ne samo Novog Sada, imaju izrazitu kulturnu auru. Gradonačelnik u pozorištu – to znači manje nekulture na ulici. Naravno, i tada će biti gadnih incidenata, ali u mnogo manjem obliku. Ja sa velikom tugom čitam u novinama da je Novi Sad postao opasan grad. Nešto sasvim suprotno od onoga što je bio pre 30-40 godina.

R. G.: *Andraš Urban režirao je dramu po Vašem romanu, Neoplanta, obećana zemlja, ovenčanu na Sterijinom pozorju. U predstavi će Mariji Tereziji, nakon što su joj izručili forinte, da bi dobili status grada, lepiti preko usta novčanice od 200 evra „istim onim gestom kojim se vezuju usta da ne svedoče o onom što su čula, ili oči – da žrtva ne gleda smrti u lice“.*

L. V.: To je priča o lukavstvu našeg divljeg kapitalizma. I neka opomena. Danas ratom stečeni kapital smatra da novcem može sve. Ne želim da pričam o nekoj novoj apokalipsi, koja nas vreba na tom putu. Ali na licu grada već se vidi ta crta. Naša postratovsko-neoliberalna ekonomska politika je nešto izuzetno morbidno, pa i cinično.

R. G.: *Karakterističan je i sledeći navod iz Neoplante: „Ukočena, prestravljena masa jedva čeka da bude pokorena, jer ne ume da živi, već samo sanja, a sanja uvek o tome kako nailaze novi varvari kojima će se prepustiti, podati.“ (Zlatko Paković, Danas, 22–23. februar 2014).*

L. V.: Ja sam pisao dramu *Judita* o masi i o eliti koje jedva čekaju da budu pokorene. Ona je stavljena na program Srpskog narodnog pozorišta, ali posle jogurt revolucije skinuta

je tiho i diskretno. Trebalo je da režira Haris Pašović. Kako vidim, problem je još uvek živ, i naravno da se pojavio i u *Neoplanti*. Istina, to nije problem samo Novog Sada, nego cele postkomunističke, novodemokratske regije. San o idealnom diktatoru sve više izlazi na videlo.

R. G.: *Kod Urbana u predstavi sukobi dobijaju sliku kao na vojnom vežbalištu, a ponekad „prelaze u vidove nekadašnjih sletskih vežbi u socijalističkoj Jugoslaviji“, a u romanu sve to ima blaže crte. Čini mi se da su u predstavi izostali i oni delovi gde Vi kritikujete kapital?*

L. V.: *Neoplanta ili Obećana zemlja* u naznakama govori o tome, to je razvio Urban u predstavi. Ali je prisutan i u dnevnicima, koje je Urban isto tako koristio u predstavi *Neoplanta*, i u sarajevskoj predstavi *What is Europe*, koja je napravljena na osnovu romana *Ispaštanje ili priča o južnim predelima*. Likovi oligarhijskog kapitalizma su mnogo prisutniji u romanu *Balkanska lepotica ili Šlemilovo kopile*.

R. G.: *Ovom predstavom i romanom Novi Sad je dobio ono što nijedan grad u okruženju nema.*

L. V.: Kritika je pisala o tome. Ja mogu samo reći: hvala. Tu živim, i ja sam zahvalan gradu. Meni je teško sa njim, ali bez njega još teže. Kada pišem ili razmišljam o Novom Sadu, često razmišljam o Tomasu Bernhardu. On je bio žestoki kritičar Beča, koji je napisao epopeju o Beču. Kada je u Burgteatru izveden njegov komad *Trg heroja*, gradonačelnik je demonstrativno napustio predstavu. Naravno, nije bio smenjen intendant Burgteatra. A danas naslednici gradonačelnika sa najviše poštovanja govore Bernhardu. Naravno, za to je potrebna bečka kultura i gradonačelnik koji redovno posećuje pozorište.

R. G.: *Napisali ste Pismo srpskom prijatelju u kojem je bilo toliko istine, da vam je prijatelj dve decenije kasnije odgovorio: Nemoj mi više pisati. Zašto?*

L. V.: Da, u tom pismu sam sredinom osamdesetih predvideo tu nacionalističku bahanaliju. On je sa pravom replicirao da mu ne pišem više, a ja se nadam da to neće biti potrebno. Da budem optimista, mada znam da optimisti često završavaju tragikomično.

R. G.: *Vaša knjiga eseja Ispaštanje ili priče iz donjih predela, uslovno govoreći, poslužila je kao dobra potka za novi roman Balkanska lepotica ili Šlemilovo kopile, naročito delovi oko hotela Luksor. Da li se može reći da ste, između dva eseja, upakovali roman sa pričom o Lauri i dedi?*

L. V.: Ispaštanje jeste i neka vrsta najave, uvod za *Balkanska lepoticu* i *Neoplanti* nedostaje još treći deo o porodici Terek. Ali to su samo planovi.

R. G.: *Janoš Šlemil, Jovan Šlemil, ili Johan Schlemihl, to menjanje imena u zavisnosti je od promene vlasti u državi, u kojoj glavni junak, često ne svojom voljom, neminovno učestvuje u presudnim trenucima. Ili pak od menjanja zastava, kao i slika: Staljina, Tita, Hortija, Hitlera itd.?*

L. V.: Taj roman u tom smislu nije istorijski roman. U jednoj svojoj knjizi (*Iluzija kraja*) Bodrijar je još 1992. godine napisao da ulazimo u epohu retroaktivnih formi istorije. Kraj XX veka je, u stvari, totalna rasprodaja. Rasprodaju se zapadne ideologije, ali rasprodaje se i komunizam. Došlo je razdoblje kada su sklopljene oči revolucije, kada su zatvorena usta

pobuna, kada sablast komunizma više ne pohodi Evropu. Sada nam ništa ne preostaje nego da prekopamo smetlište istorije, ostaje nam da učinimo korak unazad, kako bismo umakli simulaciji i praznini, koja se pojavljuje u nedostatku razrešenja naše sudbine u budućnosti. Jovan, Janoš, Johan Šlemil u stvari prekopava đubrište istorije da bi pronašao način preživljavanja. A to nastavlja i njegov unuk; on priča istu priču o novoj balkanskoj lepotici i razdoblju retroaktivnih formi istorije. To je kraj koji nema kraja, samo „iluziju“ kraja...